

فضیلت‌های اخلاقی و نسبت آنها با انسانیت فارغ از دین و اخلاق

انسان موجودی فطرتاً خیرخواه

فضائل بنیادین دانسته‌اند که دیگر رفتارها و فضایل اخلاقی مانند، صبر، راستی، درستی، میانه‌روی و غیره ذیل آنها قرار می‌گیرد. برای شناختن دقیق رفتارهای مطلوب و فضایل اخلاقی یک پیش فرض قوی وجود دارد و آن این است که بپرسیم کمال حقیقی انسان در چیست؟ این به آن معناست که هر رفتار و فضیلت اخلاقی که انسان را در رسیدن به کمالش یاری کند، ارزشمند است.

گریزی از خیرخواهی نیست!

پیشتر گفتیم که دین برای زندگی آمده و زندگی برای انسان است. پس هرچه که در دین آمده، برای زندگی و برای انسان است و هیچ کدام ما هرچقدر هم بخواهیم خود را مستقل و بی‌نیاز از دین و اخلاق بدانیم، نمی‌توانیم منکر این باشیم که جایی در درونمان دنبال خیر، نیکی و درستی هستیم. این امر برآمده از این است که فطرت وجودی ما طوری خلق شده که به سمت کمال و در نهایت خدا، که خیر و خوبی مطلق است، گرایش داشته باشد. برای همین تمام عبادات واجب و مستحب در زمره فضایل اخلاقی هستند و کیفیت انجام آنها بر تقویت فضایل اخلاقی دیگر اثرگذار است. شاید

حالا بدانیم چرا زمانی که برای خدا از خوردن و آشامیدن در ماه مبارک رمضان پرهیز می‌کنیم، در درون و قلبمان حس بهتری نسبت به انجام کارهای نیک دیگر داریم و بیشتر حواسمان به این است که مثلاً به دیگران کمک کنیم، دروغ نگوئیم، ظلم نکنیم، ببخشیم و گذشت کنیم یا حتی قوانین را رعایت کنیم.

یک نکته مهم درباره اتصال انسان، دین، اخلاق و فضیلت‌های اخلاقی و کمال نهایی بشر که خداست، وجود دارد و آن این است که کارهای خیر، خوب و فضایل اخلاقی، در بالاترین سطح زمانی بیشترین اثر را بر ما، اطرافیانمان و محیط مان خواهند داشت که انگیزه انجام آنها در همان گرایش درونی رسیدن به کمال و برای خدا باشد نه اینکه صرف «خوب بودن و درست بودن یک کار» در ذهنمان برجسته شود.

همچنین ممکن است امری از دیدگاه عرف و جامعه یا قضاوت وجدان بشری، در بازه زمانی به اشتباه یا به درست مطلوب و پسندیده باشد، اما گذشت زمان آن را تغییر دهد. همچنین، اینطور نیست که ملاک خوبی و بدی فقط وابسته به دین و امر الهی باشد و عقل و اختیار انسانی قادر به درک آن نباشد.

«فضیلت اخلاقی»، دقیقاً از چه چیزی حرف می‌زنیم؟

مکاتب زیادی ریشه فضیلت‌های اخلاقی را در فضیلت خیرخواهی و عدالت دانسته‌اند. مسیحیان نیز هفت فضیلت اصلی دارند، ایمان، امید، محبت، مصلحت‌اندیشی، بردباری، اعتدال و عدالت. افلاطون و فیلسوفان یونان و بسیاری از دانشمندان اسلامی مسلمان فضیلت‌های حکمت، شجاعت و اعتدال را از

گروهی دیگر لذت‌گرایان هستند که معتقدند وظیفه انسان رسیدن به لذت و گریز از رنج است و هر فضیلتی که در این راستا باشد، ارزشمند است.

کانت که از نظر یه‌پردازان جامعه‌شناسی است، تنها رفتارها و افعالی را خوب و فضیلت می‌داند که از روی احساس وظیفه باشد، نه رفتاری که ناشی از تمایلات طبیعی انسان باشد.

وجدان‌گرایان معتقدند فضیلت‌های اخلاقی از راه الهام به وجدان منتقل شده و وجدان، معیار خوبی برای شناسایی رفتار خوب و فضیلت رفتاری است.

جامعه‌گرایان قضاوت یک جامعه درباره یک رفتار و فضیلت اخلاقی را معیار قرار می‌دهند.

صاحب‌نظران مسلمانی هستند که امر و نهی خداوند در دین را ملاک خوبی و بدی می‌دانند.

باید گفت تمام این گروه‌ها به طور کامل نتوانسته‌اند فضیلت‌های اخلاقی را بشناسند و بشناسانند. صرف خدمت به خلق، یا رسیدن به لذت یا انجام عمل برحسب وظیفه نمی‌تواند فضیلت اخلاقی را به ما نشان دهد، چرا که ممکن است امری فردی و دارای سود فردی باشد، اما فضیلت و عبادت محسوب شود. یا انجام یک کار خیر نیازمند تلاش و تحمل رنج زیادی باشد، اما در نهایت به لذت و سود می‌رسد.

سارا مؤمنی

دانشجوی دکتری مدیریت رسانه

احتمالاً دلیل علمی آن هم پیدا شده که روزه‌داری و مراقبت و پرهیز از خوردن و آشامیدن از اذان صبح تا اذان مغرب در ماه مبارک رمضان، قلب‌ها را رقیق، آرام و لطیف می‌کند و به طور غیرمستقیم روی رفتار آدم‌ها اثرگذار است. اما در این یادداشت می‌خواهیم به مفاهیم رفتاری فارغ از اینکه کدام دین، دیدگاه یا اخلاق آنها را تأیید می‌کنند، دوباره نگاه کنیم. اگرچه دین، اخلاق و دیدگاه‌های مختلف جامعه‌شناختی، روانشناختی و غیره همگی برای انسان و برای انسانیت ظهور و بروز پیدا کرده‌اند.

همه در تیم «سفید» هستیم

گرایش به سمت خوبی‌ها و دوری کردن از بدی‌ها در همه ما انسان‌ها یک امر مشترک است. اغلب ما هنگام تماشای فیلم‌ها ابرقهرمانی که در آن قهرمان و ضدقهرمان در دسته خیر و شر ظاهر می‌شوند، یا ابرقهرمان خیر و نیکی هم‌ذات‌پنداری می‌کنیم و دوست داریم که او بر قدرت شر پیروز شود. در قصه‌ها، داستان‌ها و ماجراهای مختلف به دنبال نتیجه خیر، خوبی و اتفاق خوب هستیم. در زندگی روزمره آگاهانه و ناخودآگاه در سمت نیکی و خیر قدم برمی‌داریم. اگرچه در این میان به دلیل مشغله‌های مختلف فکری، کاری و زندگی برای اینکه حواسمان از خوبی‌ها پرت نشود، قانون، دین، اخلاق و وجدان کنارمان خواهند بود، و گرنه همه ما می‌دانیم که دزدی امری نامطلوب است، دروغ گفتن کار درستی نیست، خوردن حق دیگران ظلم است، حسادت ورزیدن ناپسند و باعث کدردی قلب خودمان می‌شود، عدم حفاظت از محیط زیست به ضرر خودمان و نسل بعد از ما خواهد بود، درست رانندگی نکردن، برای خودمان و دیگران خطرناک است و غیره. اما در اینجا می‌خواهیم به این بپردازیم که بالاخره این امر و گرایش درونی به سمت خیر و نیکی، برآمده از چیست؟ دین؟ زندگی یا انسانیت؟

دین، زندگی یا انسانیت؟!

یکی از ابعاد سبک زندگی فردی و اجتماعی «فضیلت‌های اخلاقی» است که گاهی آن را زیر گروه «دین‌داری» قرار می‌دهند. اگر معتقد باشیم که دین همان راه و روش زندگی کردن است و اگر سبک زندگی را همان «راه و روش زندگی» بدانیم، بنابراین به ارتباط‌های نزدیک و عمیقی درباره این دو حوزه می‌رسیم. رفتار و مفاهیم رفتاری مانند «دروغ نگفتن، غیبت نکردن، حسادت نداشتن، ظلم نکردن، صبوری، بخشیدن، گذشت، خیرخواهی و غیره» از جمله مباحث مشترک در هر دو مفهوم دین و سبک زندگی خواهند بود. فارغ از دین و فارغ از سبک زندگی و فرهنگ که به تبع کشورها، نژادها، قومیت‌ها و جنسیت ممکن است در میان ما فضیلت‌های اخلاقی در طیف رتبه‌بندی شده قرار بگیرد، همه ما انسان هستیم، یک مخلوق مختار. نخستین نکته‌ای که درباره همه ما وجود دارد این است که همه ما خیر، خوبی، رفتار خوب و فضیلت‌های اخلاقی «دوست داریم». در هیچ کدام ما بذر مخالفت و مقابله با خیر کاشته نشده است و هر اتفاقی که در ادامه راه برایمان می‌افتد، با آگاهی و میل به «نیکی» اما به اختیار ما می‌افتد. در واقع، نمی‌توان جانبدارانه به دین در کنار سبک زندگی نگاه کرد، چرا که هر دو اینها برای انسان و انسانیت هستند. بد نیست نگاه کوتاهی به دیدگاه‌های مختلف درباره فضیلت‌های اخلاقی داشته باشیم و ببینیم که انسان‌های نظریه‌پرداز چگونه به این امر فطری که در سبب اختیار آدمی قرار دارد، نگاه می‌کنند؟

معیار خوبی کدام است؟

گروهی از نظریه‌پردازان در حوزه فضیلت‌های اخلاقی هستند که عاطفه‌گرا نامیده می‌شوند. این افراد کمال انسان و فضیلت‌های اخلاقی انسان‌ها را در خدمت به خلق می‌دانند و رفتارها و فضیلت‌های اخلاقی را که برای تأمین منافع فردی باشد، ارزشمند نمی‌دانند.

مکاتب زیادی ریشه فضیلت‌های اخلاقی را در فضیلت خیرخواهی و عدالت دانسته‌اند. مسیحیان نیز هفت فضیلت اصلی دارند، ایمان، امید، محبت، مصلحت‌اندیشی، بردباری، اعتدال و عدالت. افلاطون و فیلسوفان یونان و بسیاری از دانشمندان اسلامی مسلمان فضیلت‌های حکمت، شجاعت و اعتدال را از فضایل بنیادین دانسته‌اند که دیگر رفتارها و فضایل اخلاقی مانند، صبر، راستی، درستی، میانه‌روی و غیره ذیل آنها قرار می‌گیرد